

Bár véget vetnének már az Istenek a harcnak, hogy én is hazatérhetnék innen, s veled együtt örülhetnék odahaza!

Kiváló tudós, kedves barátjának nevére írta e játszi verset Misztótfalusi Kis Miklós magyar.

MUSNAI LÁSZLÓ

A kisborosnyói La-Tène-kori vár. A háromszéki Kisborosnyó községtől 3 km-re Kispatak község nyugati részében folyó Kispatak két ága között egy magas domb emelkedik. A domb tetején már ORBÁN BALÁZS¹ szerint is egykor vár terült el; ezt ő Pogányvár és Bodzavár néven említi. A nép Borzváranak hívja, MARTIAN GYULA² csak Orbán Balázs nyomán ismeri, FERENCZI SÁNDOR³ a vár erődítési rendszerét az erősi típusú, neolithikus várak csoportjába sorozza.

Ez év április elején néhány középiskolai tanulóval a Borzváran ásatást végeztem. A Kispatak két ága között emelkedő dombon egy tojásdad-alakú fennsíkot, alatta kettős sáncgyűrűt figyeltem meg. A domb felszínén mély gödröket találtunk; ezek a kineskeresők munkájára vallanak. A domb felszínén a peremtől kiindulva a sáncgyűrűk irányába merőleges kutatóárkokat húztunk. A kutatóárkok nyomán a domb peremén 1,5 m vastagságú kőfal nyomait találtuk meg; ez tojásdad-alakban vette körül a domb fennsíkját. A kőfal köveinek csak az alsó sora, az alapozási rétege került felszínre. A kőfal olyan durva, megmunkálatlan kövekből állott, melynek kötőanyagául földet használtak, mésznek nyomára se bukkantam. A vár hosszanti tengelye kelet-nyugati irányú, hosszúsága 72 m; a rövidebb észak-déli tengelye 35 m. Ezen a kőfalon kívül a vár védelmére szolgált még két földsánc; ezeknek nyomai ma is jól látszanak. ORBÁN BALÁZS⁴ a vár területéről előkerült téglá- és cserépdarabokról, vas- és rézdarabokról, továbbá vas lándsákról és nyúlhegyekről tesz említést. Kutatásunk során — melynek inkább hitelesítő jellege volt — cserép edénytöredékek kerültek elő. A felszínre került kerámiai anyagot három csoportra lehet osztani. Az első csoportba tartoznak a kézzel készített, befelől vagy enyhén kifeléhajló vagy egyenes peremű festett edények. Az egyenes peremű edény barnaszínű alapján vörös festést találunk. A befeléhajló peremű bütyökfülű ellátott edény díszítése fehér és feketével keretezett vörösfestés. A második csoportba tartoznak a durva iszapolású, ujjbenyomással, bordadísszel, ágdíszítéssel ellátott egyenes vagy enyhén kihajló peremű edények. A harmadik csoportba sorozható egy korongon készült 1 cm vastag fehér és vörös szalagdísszel ellátott edénytöredék, továbbá egy ugyancsak korongon készült finom iszapolású kihajló peremű, a perem külső részén egymástól 2 cm-re levő besimított három hullámvonallal díszített feketeszínű talpcsöves tál peremtöredéke. Ezt a besimított hullámvonal díszítést megtaláljuk az edény belső oldalán is. Előkerült még téglaszínű egyenes és hullámvonalakkal díszített nagy agyagveder hasítötredéke is.

LÁSZLÓ FERENC⁵ a Borzavárát a praemykenaei jellegű telepek csoportjába sorozza, ugyanezt a megállapítást — valószínűleg LÁSZLÓ FERENC kutatása nyomán — szüri le FERENCZI SÁNDOR is.⁶ Véleményem szerint a kerámiai lele-

¹ Orbán Balázs, A Székelyföld leírása. III, 164.

² Marian I., Repertoriu arheologic pentru Ardeal, 10.

³ Ferenczi Sándor, Raport asupra unei excursii arheologic în județul Treiscaune: An. Com. Mon. Ist. Secția pentru Transilvania, 1926—28, 246.

⁴ Orbán Balázs, i. h.

⁵ László Ferenc, Háromszék vármegyei praemykenaei jellegű telepek: Dolgozatok II (1911), 182.

⁶ Ferenczi Sándor, i. h.

tek alapján különböző korú településeket kell itt megkülönböztetnünk. A legrégibb a polichrom díszítésű festett kerámiájú telep, melynek erősítési munkájához tartozhatott a domb oldalán húzódó sáncvonulat. A praemykenaei telepre a bronz és a La-Tène-korban újabb rátelepülés történt. A bronzkorra utalnak a második csoport edénytöredékei. A La-Tène-korra mutat a korongon készült festett kelta edénytöredék, hasonló, csak egyszínű vörösfestésű edény került elő Zetevárán.⁷ Ugyancsak a La-Tène-korba tartozik a besímített hullámvonallal díszített, csőtálpú edénytöredék is. A La-Tène-kori település erősítési munkájának tekinthetjük a domb peremén húzódó 1,5 m vastag sárba rakott kőfal erősítményt is. A település a sorozatos bolygatások miatt stratigraphiát nem adott. A kutatás rómaiakori emléket nem hozott felszínre. A La-Tène-kori vár valószínűleg akkor esett el, mikor a rómaiak meghódították a háromszéki medencét, s a Borzváratól 5 km-re Nagyborosnyón, a Bodzai szoros lezárására castrumot építettek.⁸

Dácia újabb régészeti irodalmához. Az utóbbi évek folyamán Erdély, az ókori Dácia történetével nemcsak az erdélyi, hanem a magyarországi kutatók is behatóan foglalkoztak. Dácia keleti részének, a Székelyföldnek keleti határvonalát igyekeznek körvonalazni PAULOVITS ISTVÁN¹, egész Dácia határvédelmével pedig SZILÁGYI JÁNOS² foglalkozik.

Az Erdélyi Tudományos Intézet megbízásából a Bereck—Marosvásárhely közötti határvonal felkutatásában útitársa voltam PAULOVITSNAK; a további szakasz bejárásában — akadályoztatásom miatt — nem vehettem részt. Paulovits az irodalmi adatok alapján járta be az egykori Dácia keleti részét, hogy az eddig ismert védelmivonal láncszemeinek, az erősítmények helyét rögzítse s az egyes helyeken ez újabban előkerült szórványos leleteket dolgozza fel. Munkájában az eddigi római-kori kutatások és leletek kimerítő irodalmát adja. Megállapítása szerint a keleti részen három erődív volt. Az első egy külső védelmi vonal volt, mely Óvárhely, Vécs, Görgényszentimre, Mikháza, Sóvárád, Énlaka, Székelyudvarhely, Homoródszentpál, Barót, Oltsem, Komolló és Bereck castellumaiból állott. Ezeket az erősítményeket, melyek a folyóvölgyek, utak lezárására szolgáltak, peremtáboroknak nevezi. A belső védelmivonal, mely a kolozsvári, szamosújvári, marosvásárhelyi, segesvári, olthévízi, barca-rozsnói táborokból állott, egy alimentáló erődív, időrendileg a külső védelmivonalnál későbbi is lehetett. A központi védelmet a gyulafehérvári és a tordai légiós táborok irányították. Ennek a védelmirendszernek a kiépítését közvetlenül a Trajanus-féle hódítás utáni időre teszi.

SZILÁGYI JÁNOS az ókori Pannonia alapos ismerője és kutatója a dáciai táborerősítmények helyőrségei csapatlistáinak összeállításával kísérel meg Dácia meghódításának időpontját, valamint határvédelmi rendszerének kialakulását meghatározni. Munkájának alapjául szolgált a tartomány területén megfordult és castrumot épített csapattestek fennmaradt bélyeges téglái és feliratos emlékei. A dáciai védelmi rendszer mélységi tagozódása, esetleges hármás gyűrűje mellett foglal állást. Ezt a megállapítását különösen a kelet-nyugati határvonal meghúzásakor hangsúlyozza ki. A gondos lelkiismeretességgel és alapos körültekintéssel készült munka fontos útmutatással szolgál Dácia határvédelmének további kutatói számára.

⁷ Székely Zoltán, Jegyzetek Dácia történetéhez. Sepsiszentgyörgy, 1946. 22.

⁸ I. h. 28, 30.

¹ Paulovits István, Dácia keleti határvonala és az úgynevezett „dák“-ezüstkínések kérdése. Kvár, 1944.

² Szilágyi János, A dáciai erődrendszer helyőrségei és a katonai téglabélyegek. Diss. Pan. Ser. II. No. 21. 1946.

A dáciai határvédelmi rendszer kérdésében bennünket mindkét kutató esetében különösen a keleti, a Székelyföldre vonatkozó megállapítások érdekelnék. PAULOVITSNAK és SZILÁGYINAK azzal a megállapításával, hogy egész Dáciát, beleértve az egész Székelyföldet, a rómaiak egyszerre foglalták el, teljesen egyetértünk.³ Munkájuk méltatása mellett azonban egy pár olyan adattal szeretnők bővíteni megállapításaikat, melyekről tudomásuk nem is lehetett.

Véleményem szerint a Barót—Zágon, Torja—Bereck közötti területet, a háromszéki medencét egy külön limes-szakaszként kell kezelnünk.⁴ Ezen a területen az Ojtozi szoroson át vezetett ki az a fontos római kereskedelmi és hadiút, mely a Fekete tenger mellékét kötötte össze Dáciával. Az ojtozi szoroson át Erdély már az őskorban virágzó kereskedelmi kapcsolatot tartott fenn kelettel,⁵ s már Krisztus születése előtt az első századok folyamán megnyílik az út a rómaiak számára a bennszülött lakossággal való kereskedelmi kapcsolatok létesítésére. Ezt a tényt bizonyítják a római császárkort megelőző köztársasági éremleletek.⁶ Ennek az útnak biztosítására átlag 6—10 km-re, a szorosok bejáratánál még kisebb távolságra a rómaiak föld-, később kőerődítményeket építettek. Eddig csak a berecki és a komollói castrum volt ismeretes. Az utóbbi évek folyamán sikerült több tábor helyét megállapítani. A nagyborosnyói tábort — melynek létezését — Paulovitssal ellentétben — Szilágyi is elfogadja, ez év április hónapjának első felében megástam. A castrum nem az ORBÁN BALÁZS által jelzett területen terül el,⁷ sem nem azon a részen, ahol CSUTAK VILMOS és LÁSZLÓ FERENC végzett ásást,⁸ hanem ott, ahová már 1944. évben tett helyszíni szemlélem alkalmával helyeztem.⁹

A tábor mérete a fal belső felétől mérve 198×131 m. Az északi és déli oldalon két közép, a keleti és nyugati oldalon egy-egy félköralakú olyan bástyát találtunk, mint amilyent PANAITESCU¹⁰ talált az alsókosályi tábornál. A két tábort egy földtábor előzte meg. Az itt építkező csapattest az Ala I Asturum volt,¹¹ nem pedig az Ala Pannoniorum, ahogy SZILÁGYI vélte. A nagyborosnyói tábornak ikertáborra volt a cőfalvi Várhegyen levő római castellum. A két tábor homlokvonalra pontosan egy síkban feküdt. Nagyborosnyótól 6 km-re Barátos község mellett szintén római castellum állott, melynek feltárása a jövő feladata. Az Olt völgyének a lezárására szolgált az oltszemi castellum. A castrum a Mikó-kastély területén fekszik, a kastély ráépült az egykori római erődítményre. A kastély cselédségi épülete előtt levő veteményes kertben megtaláltam a castellum észak-nyugati kiugró félkörös sarokbástyájának alapozását s a castrum keleti és déli 180 cm vastag falát. A castrum mérete 120×80 m. Az ásás folyamán előkerült peremes fedőtéglaikon sehol se találtam meg a tábort építő csapattest nevét viselő bélyeget.

³ Székely Zoltán, i. m. 45.

⁴ I. h. 29.

⁵ Roska Márton, A Székelyföld őskora: Emlékkönyv a Székely Nemzeti Múzeum ötvenéves jubileumára. Sepsiszentgyörgy, 1929. 258.

⁶ Székely Zoltán, A futásfalvi éremlelet (Nyomatás alatt a Dácia ezévi kötetében).

⁷ Orbán Balázs, i. m. III, 163.

⁸ Jelentés a Székely Nemzeti Múzeum 1910—1911. évi állapotáról. 64.

⁹ Székely Zoltán, Az Ala I. Asturum emlékei a Székelyföldön: EM. 1944. 485.

¹⁰ E. Panaitescu, Castrul roman dela Căsei: An. Com. Mon. Ist. Sectia pentru Transilvania. 1929. 326. 4. kép.

¹¹ Székely Zoltán, i. h.

A háromszéki limes-szakaszt elhagyva, a Hargita-vonulatán húzódó táborerődítmények sorába Barót és Homoródszentpál közé iktathatjuk az oklándi castrumot,¹² ennek köveit útépitésre elhordták. Székelyudvarhely után a Küküllő völgyében Énlaka előtt, talán Bögözön¹³ volt római mansio. Állításunkkal azonban óvatosan kell bánnunk, mivel sem irodalmi adat, sem személyes megfigyelésünk nem ad támpontot erre vonatkozólag. Talán Nagysolymoson is volt római település; erre mutat az itten talált feliratos kövek előfordulása.¹⁴

Egy másik fontos dolog a Homárka, Ördögárok, stb. elnevezés alatt ismeretes sáncvonulatok kérdése. A Homárkát s a Székelyudvarhely közelében Zetelaka fölött húzódó Ördögárkot bejártam s mindkettőt több helyen átvágattam. Nézetem szerint ezek a sáncvonulatok, valamint a székelyföldi sáncvonulatok nagyrésze, melyek a római védelmivonal közelében húzódnak — római eredetűek.

Az elmondottakból kitűnik, hogy a Székelyföld ókori történetének régészeti adatok alapján történő megvilágítására a kezdeményező lépések megtörténtek. Örvedetes tény, hogy ebből a munkából a panhoniai kutatók is részt kértek. A kérdés végleges megoldása, a castrumok, őrtornyok, sáncvonulatok, polgári települések felkutatása és szakszerű feltárása azonban még mindig a jövő feladata.

SZÉKELY ZOLTÁN

Adatok régi magyar képgyűjtemények történetéhez. A nevezetes nagyszebeni arcképfestő Stock JÁNOS MÁRTON (1742—1800) 1763 óta a bécsi Szépművészeti Akadémián volt beiratkozva, majd tanulmányai bevégzése után egy ideig, az 1786 évi nyári hónapokig Pozsonyban működött. Ez idő alatt, 1774-ben, rajzolta a piarista HORÁNYI ELEKET is. E rézmetszet címlapként Horányi »Memoria Hungarorum« című művének első kötetében jelent meg. Stock Pozsonyból gyakran utazott Bécsbe. Ott — valószínűleg báró Brukenthal, erdélyi kormányzó segítségével — alkálma nyílt arra, hogy GRÓF FESTETICS PÁLNAK, a magyar udvari kancellária alelnökének képgyűjteményét megtekinthesse. A báró Brukenthal-féle nagyszebeni könyvtár L. v. WINCKELLMANN tollából, egy »Handbuch zur nähere Kenntniss alter und guter Gemälde« című, Augsburgban 1781-ben nyomtatott könyvet őriz, melyet Stock annak idejében Bécsben használt és sajátkezű bejegyzésekkel látott el. Ezekből a lent szöszerint közölt bejegyzésekből kitűnik, hogy GRÓF FESTETICS bécsi képgyűjteményében a fenti kézikönyvben szereplő festőktől a következő képek voltak meg:

49. l.: „Graf Festetics besitzt eine Verkündigung der Geburt Christi unter dem Namen Rembrandt, Wohl kaum in Rembrandts Manier.“
82. l.: (van Hoeck János, antwerpeni művész, Rubens-tanítvány nevéhez) „Graf Festetics besitzt eine Familie von ihm“.
101. l.: (Mányoki Ádám nevéhez) „Graf F. besitzt ein Porträt eiche (tölgyfára festett) in Minerva-Gestalt“.
114. l.: (Mirevelt Mihály Janson festő nevéhez) „Graf F. besitzt 2 ausserordentliche Porträit auf Holz, Kniestück“.

BIELZ GYULA

¹² László Gyula szíves közlése.

¹³ Orbán János székelykeresztúri r. kat. esperes közlése.

¹⁴ Molnár István székelykeresztúri tanár-társam közlése.